

Функціоналізм в соціології США

1. Основні риси і положення функціоналізму

Функціоналісти вивчають, яким чином кожний елемент суспільства сприяє загальному функціонуванню соціальної системи. Загальні поняття, які складають основу функціоналізму, передбачають, що кожна підсистема суспільства існує тільки тоді, коли вона, по-перше, сприяє загальній стабільності функціонування всього соціального організму, по-друге, допомагає досягти певної соціальної мети і, по-третє, відповідає базовим соціальним потребам. І, навпаки, якщо ми не знаходимо чогось в певному суспільстві, ми можемо стверджувати, що соціальний організм не має потреби в існуванні цієї підсистеми.

Основні ідеї функціоналізму були сформульовані Гербертом Спенсером, а пізніше розвинуті Емілем Дюркгеймом, Робертом Мертоном та Толкоттом Парсонсом. З точки зору функціоналістів, *суспільство* — це нерозривний організм, який складається з частин, елементів, що виконують певні функції. Суспільні процеси і явища можна пояснити, аналізуючи їхні функції в соціальній системі. Значний внесок у розвиток ідей функціоналізму зробив *Герберт Спенсер*. Він вважав, що соціальні організації створюються саме тому, що вони допомагають задовольнити деякі соціальні потреби. Ті суспільні явища або ті варіанти поведінки, які ми визначаємо як згубні і шкідливі, відзначав Спенсер, насправді дуже часто мають велике практичне значення, є корисними для людей.

Еміль Дюркгейм вважається "батьком функціоналізму". Він виділяє дві важливі причини існування соціального явища:

по-перше, заповнення своєї, особливої суспільної ніші або задоволення соціальних потреб; по-друге, встановлення і підтримка суспільного устрою.

Дюркгейм також був упевнений в тому, що пояснення будь-яких суспільних явищ або процесів повинно відбуватися на основі як історичного, так і функціонального підходів. Е. Дюркгейм розглядає суспільство *як над індивідуальну духовну реальність, що заснована на колективних уявленнях*.

Функціоналізм – це один з основних методологічних підходів у культурології і соціальній антропології, що полягає у розгляді суспільства як системи, що складається зі структурних елементів, функціонально пов'язаних один з одним. Різноманітні соціальні феномени (дії, відносини, інститути тощо), відповідно до цього підходу, мають пояснюватися через функції, які виконуються ними в соціокультурній системі загалом або у тих чи тих соціальних чи культурних спільнотах.

Функціоналісти розглядають суспільства як системи, що здатні до саморегуляції. **Сутність «функціонального підходу» в соціології** полягає у виділенні елементів соціальної взаємодії, що підлягають дослідженню, та визначенні їх місця (функції) у певному зв'язку шляхом їх системного розгляду. Функціональний підхід нині присутній у всіх соціальних концепціях, де суспільство розглядається системним чином.

!!ЗВЕРНІТЬ УВАГУ! Функціоналізм тісно пов'язаний перш за все з соціальною антропологією (теорії Б. Малиновського та А. Радкліффа-Брауна) та з соціологією

(традиція особливого розуміння суспільства, що бере свій початок від таких фундаторів соціологічної науки як Г. Спенсер та Е. Дюркгейм). Причому, впродовж другої половини ХХ ст. простежується тенденція до перетворення функціоналізму в одну з провідних течій соціології.

Сучасне тлумачення базових постулатів функціонального підходу оформлюється після Другої світової війни, коли спостерігається формування самостійного дослідницького напрямку – *«структурного функціоналізму»*. Суспільне життя розуміється структурними функціоналістами як нескінченна безліч і переплетення взаємодій людей. Для аналізу їх недостатньо вказати систему, в якій вони відбуваються. Необхідно знайти стійкі елементи в самій системі, тобто структуру.

Виділяють кілька *типів функціоналістської аргументації*, проте три найважливіші з них зводяться до наступних положень.

По-перше, соціальна діяльність або соціальний інститут можуть мати латентні (приховані) функції стосовно іншої соціальної діяльності. Наприклад, стверджується, що незалежно від намірів окремих членів сім'ї перехід від розширеної сім'ї до нуклеарної сім'ї мав латентну функцію, сприяючи процесу індустріалізації: люди звільнялися від сімейних уз і ставали географічно мобільнішими.

По-друге, соціальна діяльність може сприяти підтриманню стабільності соціальної системи. Так, ще Е. Дюркгейм стверджував, що найкращим способом розуміння релігії є розуміння її як певних практик, котрі сприяють інтеграції і стабільності суспільства.

По-третє, соціальна діяльність може сприяти задоволенню основних соціальних потреб або функціональних передумов. Один з найвидатніших представників функціоналізму Т. Парсонс стверджував, що товариства мають певні потреби, задоволення яких необхідно для їх виживання, а соціальні інститути слід розглядати як те, що ці потреби задовольняє.

2. Структурний функціоналізм А. Радкліффа-Брауна

Британський етнограф і соціальний (культурний) антрополог Альфред Реджинальд Радкліфф-Браун (1881–1950) є одним з фундаторів структурного функціоналізму. Для вченого характерним було майже повне ототожнення соціальної антропології з соціологією, котрі він розумів як науки «про людину та людське життя у всіх його аспектах». *Соціальна антропологія*, на його думку, має досліджувати загальні закони соціального та культурного розвитку народів, використовуючи насамперед індуктивні методи: «генералізації», «порівняльні» («порівняльно-соціологічні»), «функціональні» й «історичні». Розглядаючи соціальну організацію, науковець досить критично ставиться до «психологічних» пояснень підстав людського роду. Він висуває ідею, відповідно до якої «базисом розвитку звичаїв», що визначають соціальну організацію, стала потреба не в «поясненні», а в «дії» і навіть у «колективній дії».

Саму культуру, яка дуже часто ототожнюється з суспільством, дослідник розглядає лише як «характерну рису соціальної системи».

Закладаючи основи так званої *«природної науки про суспільство»*, Радкліфф-Браун вважав, що вона має відповідати на три комплексні питання: 1) як суспільства структуровані; 2) як вони функціонують; 3) як вони розвиваються.

Варто зауважити, що науковець поділяв загальну схильність функціоналізму до трактування *соціальних систем* як своєрідних супер-організмів, які мають інтереси, цілі або «необхідні умови існування» і з чийх «потреб» у виживанні та ефективності виникли визначальні соціальні інститути. У центрі інтересів Радкліфф-Брауна – «структура» суспільства за аналогією з механічною структурою, каркасом тіла.

Радкліфф-Браун, створивши *теорію соціальної структури*, розглядає її як мережу соціальних відносин, що включають стійкі соціальні групи, соціальні категорії, класи і соціальні ролі. Відповідно до його теорії, кожна соціальна структурна система є гомеостатичною, гармонійною функціональною одиницею, що має можливості самопідтримування.

Для дослідника аналіз структури суспільства невіддільний від дослідження соціальних функцій його інститутів та інших структурних елементів. Бачити суспільство як ціле і показати злагоджену роботу його частин – це провідне завдання для Радкліфф-Брауна. Звичаї, ритуали, моральні норми розглядаються ним як регулятори поведінки людей (за аналогією з дією правових норм), котрим приписується ключова роль у культурі. Вони розглядаються в якості культурних механізмів і механізмів контролю щодо виконання певних функцій, значущих з точки зору задоволення життєво важливих потреб людей або підтримки спільності їх існування.

У ранніх роботах Радкліфф-Браун широко використовувався термін "культура". Однак в 1930-х рр. він прийшов до більш вузького розуміння предмета соціальної антропології та основним терміном його теорії став термін *"соціальна структура"*. Він розглядає соціальну структуру як мережу соціальних відносин, що включають стійкі соціальні групи, соціальні категорії, класи і соціальні ролі. Він виходить з того, що кожна соціальна структурна система є гармонійною функціональною одиницею.

Як вважає Радкліфф-Браун, *структура включає в себе три взаємопов'язані аспекти.*

По-перше, це "структура сама по собі", яка може бути виявлена в соціальних ролях. Реальна структура складається з невидимих відносин і перебуває в статичному стані.

По-друге, це "функція", що демонструє структуру в дії, соціально стандартизований спосіб діяльності або мислення, спрямований на підтримку існування соціальної структури.

По-третє, це "зміни" або "соціальна еволюція". Він пропонував розрізняти радикальні зміни, що зачіпають саму структуру, і поточні зміни, наприклад, демографічні процеси народження і смерті.

3. Особливості функціоналізму Б. Малиновського

Британський антрополог польського походження, засновник функціоналізму в антропології та соціології, автор теорії включеного спостереження, сучасник та колега

А. Радкліффа-Брауна Броніслав Каспер Малиновський (1884–1942) сутність своєї теоретичної системи виклав у книзі «Наукова теорія культури» (1944 р.). В основі його теорії – дослідження системи людських потреб. На переконання вченого, над первинними потребами в добуванні їжі, даху над головою, оборони та відтворення надбудовуються вторинні, але вже не природні, а культурні.

Культура служить потребам індивіда і передусім *трьом його основним потребам*: базовим (потреба в їжі та задоволення інших фізичних потреб), похідним (потреби в розподілі їжі, поділі праці, в захисті, в регулюванні репродукування, в соціальному контролі) та інтегративних (потреби психологічної безпеки, соціальної гармонії, мети життя, в системі пізнання, законах, релігії, магії, міфології, мистецтві тощо). Кожен аспект культури має свою функцію у рамках однієї з перерахованих потреб.

!!ЗВЕРНІТЬ УВАГУ! Б. Малиновський, на відміну від А. Радкліффа-Брауна, чільну увагу приділяв поняттю «культура». У теорії науковця *суспільство* постає як цілісна система функціональних елементів, котру він й іменує «культурою». Для Малиновського *культура* – це те середовище, в якому живе людина як біологічна істота. Вона включає їжу, одяг, паливо, житло і т. ін. Для того, щоб підтримувати та безперервно відтворювати культуру, створюється і діє особливий специфічний механізм «культурного стандарту життя», що має глибоко функціональну природу. При цьому дослідник відмовляється від принципу історизму в аналізі культур, у чому критики його теорії вбачають її суттєвий недолік.

Суть методів, використовуваних науковцем, зводиться до такого: необхідно розглядати побут, культуру народу як єдине ціле, систему взаємопов'язаних елементів, де кожен елемент виконує свою певну роль («функцію»).

У роботі «Магія, наука та релігія» він пише, *що магія та релігія* «суть одночасно і спосіб дії, і система вірувань, і соціологічний феномен, й особистий досвід». Дослідник розрізняв магію та релігію по тим функціям, які вони виконують у суспільстві. На думку Малиновського, функціональний погляд на культуру наполягає на принципі, що в кожному типі цивілізації будь-який звичай, матеріальний об'єкт, ідея і вірування виконують певну життєву функцію, повинні вирішувати якесь завдання, являють собою необхідну частину працюючого всередині цілого. Основною одиницею функціонального аналізу вченого є «інститут культури», до яких він відносить також магію і релігію. Отже, і культуру потрібно аналізувати не з точки зору її рис, а з точки зору її інститутів.

Основні положення функціоналізму Малиновського

Історичний процес непізнаваний. Спроби дослідження тривалої еволюції культурних елементів — безглузді.

Завдання етнології полягають у вивченні функцій культурних явищ, їх взаємозв'язків і взаємозумовленості в рамках кожної окремої культури, поза взаємозв'язком її з іншими культурами.

Етнологія відштовхується від концепції «соціальних інституцій», під якими розумілися соціально встановлені і визнані норми і моделі поведінки. З їх допомогою і в їх рамках індивіди реалізують свої взаємні очікування, досягаючи при цьому соціально

та індивідуально значущих результатів. У своїй сукупності «соціальні інституції» формують соціально-функціональну структуру суспільства.

Кожен аспект культури має свою функцію в рамках однієї з перерахованих вище потреб. Наприклад, магія, на думку Малиновського, дає психологічний захист від небезпеки, міф додає історичний авторитет системі управління і цінностям, властивим даному суспільству. Культура не має зайвих і непотрібних елементів.

Аксіоми функціоналізму

А. Культура в своїй сутності є інструментальним механізмом, за допомогою якого людина може краще справлятися з тими специфічними проблемами, які ставить перед ним навколишнє його середовище в ході задоволення ним своїх потреб.

В. Культура є системою об'єктів, дій і установок, в якій всі складові її частини є засобами для якоїсь мети.

С. Культура є цілісністю, в якій всі її елементи незалежні.

Д. Всі ці об'єкти, види діяльності та настанови організовані для вирішення життєво важливих завдань у формі інституцій, таких як сім'я, клан, община, плем'я. Ця організована структура створює ґрунт для економічної кооперації, політичної, правової та освітньої діяльності.

Е. З динамічної точки зору, тобто такої, що розглядається як рід діяльності, культура може аналізуватися в різних аспектах, таких як освіта, соціальний контроль, економіка, система пізнання, вірувань, мораль, а також як спосіб творчої та мистецької діяльності.

4. Критика функціоналізму

Функціоналістський аналіз був предметом жвавої полеміки. ***Проти окреслених вище різновидів функціоналізму висувалися чотири важливі аргументи.***

По-перше, функціоналізм не може пояснити соціальний конфлікт або інші форми нестабільності, оскільки він розглядає всі види соціальної діяльності як такі, що безперешкодно взаємодіють з метою стабілізації суспільства. У відповідь на це функціоналісти стверджували, що соціальний конфлікт насправді може виконувати позитивні функції щодо соціального порядку, або з допомогою поняття дисфункції визнавали, що не всі види соціальної діяльності мають позитивні функції щодо всіх інших видів.

По-друге, функціоналізм не може пояснити зміну, бо в ньому відсутнє уявлення про механізм порушення існуючих функціональних відносин. Відповіддю функціоналістів було використання таких понять, як «диференціація».

По-третє, функціоналізм – це форма телеології (вчення, згідно з яким усі процеси обумовлені необхідністю реалізації певної мети), адже він пояснює існування соціальної діяльності її наслідками або ефектами.

По-четверте, функціоналізм нехтує тими смислами, якими індивіди наділяють свої дії, зосереджуючись лише на розгляді наслідків цих дій.